

FTAMP
14.15.15

Қайыржан Абдыхалықов

*Алматы Менеджмент Университеті
(Алматы қ., Қазақстан Республикасы)*

ҚР ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАР ЖҮЙЕСІНДЕГІ КӘСІПКЕРЛІК БІЛІМ БЕРУ

Аңдатпа. Мақала еліміздегі кәсіпкерлік білім беруді дамытуға арналған. Сондай-ақ мақалада жоғары оқу орындарындағы кәсіпкерлік білім берудің орны мен рөлі қарастырылған.

Мақаланың мақсаты жоғары білім берудегі жаңа құбылыс ретінде кәсіпкерлік білім беруді дамытудың негізгі мәселелерін ашуды көздейді. Негізгі міндеттері:

- 1) кәсіпкерлік білім беру тұжырымдамасының теориялық негіздемесін айқындау;
- 2) кәсіпкерлік білім беру қағидаттарын идентификациялау;
- 3) кәсіпкерлікке оқыту бағдарламаларын енгізу арқылы студенттердің кәсіпкерлік ойлау қабілеттерінің қалыптасуына талдау.

Мақаланы жазу кезінде ғылыми танымдағы жалпы ғылыми, мазмұнды әрі сапалы әдістер қолданылды.

Мақаланың негізгі нәтижесі еліміздегі жоғары орындарында кәсіпкерлік білім беруді дамытуға қозғау салатын ЖОО, бизнес және мемлекеттің тек шынайы кооперациялары бойынша тезистерді негіздеу болып табылады.

ҚР жоғары оқу орындарына кәсіпкерлік білім беруді енгізу және одан ары дамытуға себепші болатын қорытынды ретінде төмендегі қағидаларды көрсетуге болады:

1. Студенттердің білімділігі, зерделілігі.
2. Университеттер қоғамға пайда әкелуді бастауы тиіс.
3. Болашақ мамандар жаңа білім мен дағдыларды қабылдауға; соны жаңалықтарды түсінуге дайын; ой-өрісінің кең болуы тиіс.
4. Отандық жоғары оқу орындары арасында оң бәсекелестіктің қажеттілігі.
5. Студенттер, оқытушылар мен қызметкерлердің бойында «кәсіпкерлік рухтың» болуы, кәсіпкерлік ойлау қабілеттерінің дами түсуі тиіс.
6. ЖОО-ның оқу үдерісіне жұмыс берушілерді тарту.

7. Студенттердің жұмыс тәжірибесі және оны ЖОО тарапынан ынталандыру.

Түйінді сөздер: Кәсіпкерлік, жоғары оқу орны, кәсіпкерлік білім беру, кәсіпкерлік университет, стартап.

Кайыржан Абдыхалыков
ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В СИСТЕМЕ
ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ РК

Аннотация. Статья посвящена развитию предпринимательского образования в Республике Казахстан. Рассматривается место и роль предпринимательского образования в системе вузов Казахстана.

Целью статьи является раскрытие основных проблем развития предпринимательского образования как нового явления в высшем образовании РК. Основными задачами являются:

- 1) определение теоретического обоснования концепции предпринимательского образования;
- 2) идентификация принципов предпринимательского образования;
- 3) анализ формирования предпринимательского мышления у студентов посредством внедрения программ обучения предпринимательству.

При написании статьи использованы общенаучные, содержательные и качественные методы научного познания.

Основным результатом статьи является обоснование тезиса, согласно которому только реальная кооперация вузов, бизнеса и государства сможет дать толчок к развитию предпринимательского образования в вузах страны.

В качестве выводов можно указать следующие принципы, которые способствуют внедрению и дальнейшему развитию предпринимательского образования в вузах РК:

1. Образованность, интеллектуальность студентов.
2. Университеты должны начать приносить выгоду обществу.
3. Будущие специалисты должны быть готовыми к восприятию новых знаний и умений, к пониманию неординарных вещей, иметь широкий кругозор.
4. Необходимость в позитивной конкуренции среди отечественных вузов.

5. В вузах среди студентов, преподавателей и сотрудников должен быть «предпринимательский дух», должно развиваться предпринимательское мышление.

6. Вовлеченность работодателей в учебный процесс вуза.

7. Опыт работы у студентов и поощрение его наличия со стороны вуза.

Ключевые слова: предпринимательство, высшее учебное заведение, предпринимательское образование, предпринимательский университет, стартап.

Kairzhan Abdykhalykov
ENTREPRENEURSHIP TRAINING IN HIGHER EDUCATION
SYSTEM IN KAZAKHSTAN

Abstract. This article is devoted to the development of entrepreneurial education in the Republic of Kazakhstan. It covers the place and a role of entrepreneurial education in the system of higher education institutions of Kazakhstan.

The purpose of article is to open the main problems of the development of entrepreneurial education as new phenomenon in the higher education of Kazakhstan. The main objectives are

- 1) Defining the theoretical justification of the concept of entrepreneurial education;
- 2) Identifying the principles of entrepreneurial education;
- 3) Analyzing the formation of students' entrepreneurial mindset by means of the introduction of programmes for entrepreneurial learning.

In given article general scientific, substantial and qualitative methods of scientific knowledge are used.

The main result of the article is justification of the thesis according to which only real cooperation of higher education institutions, business and the state will be able to give an impetus to development of entrepreneurial education in higher education institutions of the country.

It is possible to specify the following principles as conclusions to promote introduction and further development of entrepreneurial education in higher education institutions of RK:

1. Students' educational level and intellectuality.
2. Universities have to begin to bring benefit to society.

3. Future experts have to be ready to perception of new knowledge and abilities; to understanding of extraordinary things, to have a broad outlook.

4. Need for the positive competition among Kazakhstani higher education institutions.

5. In higher education institutions among students, lecturers and employees there has to be «entrepreneurial spirit», the entrepreneurial mindset has to develop.

6. Employers' involvement in the educational process of the university.

7. Work experience of students and encourage its existence on the part of the university.

Keywords: *Entrepreneurship, higher education, entrepreneurial education, entrepreneurial university, a startup.*

Кіріспе. Кәсіпкерлік білім беру, студенттерге кәсіпкер дағдыларын меңгертіп, кәсіпкерлік ойлау қабілеттерін қалыптастыру және студенттік кәсіпорындар құру – жоғары білім беру ісіндегі жаңа әрі аз зерттелген бағыттардың бірі.

Кәсіпкерлікке оқыту кәсіпкерлік құндылықтар жүйесіне, экономикадағы кәсіпкерлік сектордың үдерістері мен кәсіпкерлік құқық қағидаттарына негізделген.

Кәсіпкерлік – кірісті арттырып, табыс алуға бағытталған адам қызметінің саласы. Кәсіпкерлік қызметте бастамашылдықты қолдап, мүмкін болатын тәуекелдер алдын ала ескеріледі. Тәуекелдерді басқарумен қоса, компанияның жалпы стратегиясын дұрыс жоспарлап, әзірлеу кәсіпкерлік қызмет жүргізудің басты белгілері болып табылады.

Айта кетейік, кәсіпкерлік қызметті жүргізудің арнайы ережелері жоқ. Бірақ кәсіпкерліктің мән-маңызын көрсететін бірқатар жиынтық қағидаттар бар:

- 1) бағаны еркін реттеу (қолданыстағы заңнамалар шеңберінде);
- 2) кәсіпкерлік қызметке қажет мүлік, адам ресурстары мен акша қаражатын тарту;
- 3) компания қызметінің түрі мен бағытын таңдау;
- 4) табыс түсіріп, оны дербес басқару;
- 5) компанияның бюджеті мен жалпы стратегиясын дамытуды дербес қалыптастыру;

6) әріптестік байланыс орнатып, елдің ішкі және сыртқы ұйымдарымен бизнес-консорциум құру;

7) кіріс пен табысты арттыратын жаңа мүмкіндіктер іздеу.

Кәсіпкерлік қағидаттары компания қызметінің мән-мазмұнын көрсетеді. Кәсіпкерлік қызметті жүргізу қағидаттарын оқыту, кәсіпкер шеберлігі туралы білім берумен қатар дағдыларды меңгерту – кәсіпкерлік білім берудің мән-маңызын белгілейтін негізгі факторлар.

Зерттеу әдістері. Мақаланы жазу кезінде ғылыми танып білудің жалпы ғылыми, мазмұнды әрі сапалы әдіс-тәсілдері қолданылды. Эмпирикалық, сипаттау, түсіндіру және болжау әдістері негізінде нәтижелер алынды.

Зерттеу нәтижелері. Қазіргі таңда жұмыс берушілерге білікті мамандардың қажеттігі, еңбек нарығындағы жоғары бәсекелестік, ұлттық технологиялар мен басқа да инновациялар құрудың, мемлекет тарапынан шағын және орта бизнесті дамытуға қолдау көрсетудің қажеттігі қиын жағдайдан шығуға, мемлекет, бизнес пен жоғары оқу орындары үшін әлеуметтік, экономикалық маңызды кейбір мәселелерді шешуге ықпал етеді. Осыған байланысты кәсіпкерлік пен кәсіпкерлік білім беруді дамыту ісінде университеттер, ірі компаниялар мен мемлекет бірлесіп жұмыс атқаруы қажет.

Кәсіпкерлік білім берудің сапасыз болуы ұлттық кәсіпкерліктің одан әрі дамуына кедергі келтіретін теріс жағдайларға әкелуі мүмкін. Осыған орай жоғары оқу орындары, бизнес пен мемлекеттің кооперациясы көмегімен елдің жоғары оқу орындарындағы кәсіпкерлік білім беруді дамытуға болады. Ал жоғары оқу орындары студенттік стартаптар мен бизнес-инкубаторлар құру арқылы жаңа идеялар, ресурстар, инновациялар мен технологияларды тудыра алады. Бұл ретте жоғары оқу орындарының қоғамдағы мән-маңызы күшейіп, ел экономикасын диверсификациялауда оның «экономикалық» рөлі артады.

Нәтижелерді талқылау. Стэнфорд университетінің профессоры, университеттер, кәсіпорындар (бизнес) мен мемлекеттің өзара іс-қимылдарының «үштік шиыршық» тұжырымдамасының авторы, кәсіпкерлік салада әлемге танымал сарапшы Генри Ицкович «бизнес ғана емес, жоғары оқу мекемелері мен мемлекет те кәсіпкерлер» дейді. Өйткені қазіргі таңда жоғары оқу орындары «кәсіпкерлік тұрғыда ойлауды» қозғаушы болып табылады, яғни жоғары оқу мекемелері

жаңа компаниялар үшін стартаптар (уақытша инновациялық кәсіпорын – автор) «өсіріп», инкубаторлар құру арқылы технологиялар трансферін қамтамасыз етеді. Ал мемлекет жоғары оқу мекемелерінде туған идеялар мен ұсыныстар стартаптарын ынталандыра отырып, бұл үдеріске тікелей қатысады. Кәсіпкерліктің дамуы кейде кейбір салаларды дамытып қана қоймай, экономикалық немесе басқа да дағдарыстан шығуға мүмкіндік береді. Мәселен, Африкада кәсіпкерлік үлгі технологиялық дағдарыстан шығуды талап еткен тұста, жоғары білім беру әлеуетін қолдана отырып қатты дамыды. «Замбияда бірнеше жыл бұрын телекоммуникация жүйесі істен шыққанда, Замбия университетінің компьютер орталығы бүкіл ел ауқымында электронды пошта алмасу желісін іске қосты» [1]. Көріп отырғанымыздай, жоғары оқу орындары, бизнес пен мемлекет өзара табысты әрекеттескен кәсіпкерлік үлгі кез келген ел экономикасын ілгері дамытып, ұлттық экономикамен қоса, жаңа технологиялардың өсімін қамтамасыз етеді.

Осыған байланысты «үштік шиыршық» тұжырымдамасының мәні технологиялық жаңғыру кезінде жылдам нәтижелер алу, экономикалық өсім мен экономиканың дамуын нығайту үшін кооперациялау арқылы жоғары оқу орындары, компаниялар мен мемлекеттің бірге жұмыс істеуін білдіреді. Бұл жерде жоғары оқу орындары басымды рөлге ие, олар бизнес пен мемлекеттің өзара іс-қимылдарының негізін қалайды, өйткені осы жоғары оқу орындарында жаңа стартаптар (кәсіпорындар) жасалып, енгізіледі және білімді коммерциялау түрінде идеялар шоғырланады. Университет студенттері, оқытушылары мен қызметкерлері, бір жағынан, кәсіпкерлік белсенділікті тудырса, екінші жағынан, олар мемлекетке нақты экономиканың өсімін ынталандыратын инновациялар құруға, жаңа құралдар іздеуге мүмкіндік береді.

Кәсіпорын құрудың бастапқы әрі ең күрделі кезеңіндегі стартаптарды жоғары оқу орындарының базасында құру қажет. Аталған қызмет түрі студенттік инновациялық кәсіпорын түрінде болуы мүмкін. Өйткені университет базасында немесе одан тыс жерде студенттердің құрған жаңа бизнестері инновациялар қолдануды талап етеді. Өз кезегінде инновациялар «өзіндік сипаты бар», яғни айрықша, өзгелерде жоқ жаңа идеяларға негізделеді [2].

Дамыған елдердің жоғары оқу орындары кәсіпкерлік білім беру қағидаттарын бұрыннан біледі және оны қолданып келеді. Кәсіпкер-

лік білім беруді оқу үдерісіне енгізген алғашқы мемлекеттердің бірі – АҚШ. Мысалы, әлемге әйгілі Массачусет технологиялық институты (MIT), Беркли, Стэнфорд, Принстон, Бэбсон колледж сияқты университеттерде болашақ кәсіпкерлерді дайындау үшін барлық жағдай жасалған. Аталған жоғары оқу орындары кәсіпкерлік білімді енгізген «кәсіпкерлік университеттер» саналады, яғни университеттер алған білім мен дағдыларды коммерцияландыру үлгісін қолданбалы тұрғыда жемісті қолданып келеді. Сондай-ақ білім мен ғылымда ғана емес, өндірісте (бизнесіте) де интеграция жүреді.

«Кәсіпкерлік университет» үлгісіндегі жоғары оқу орындары қажетті материалдық-техникалық базамен жабдықталған, кәсіпкерлік бойынша пәндер оқу-әдістемелік материалдармен жоғары деңгейде қамтамасыз етілген, студенттер кәсіпкерлік қызметтің түрлеріне (зертханалар, ресурстық орталықтар, кафедралар, модульдер, кітапхана қоры және т.б.) еркін қол жеткізе алады, сондай-ақ университет немесе университет технопаркі (бизнес-инкубаторлар немесе бизнес-акселераторлар) базасында дербес кәсіпорындар ашуға мүмкіндіктері бар.

Жоғарыда аталған құралдарға еркін қол жеткізу арқылы білім алушылар өздерінің бизнес-идеясын шоғырландырып, жүзеге асыра алады. Ол үшін кәсіпкерлік білім беру бағдарламаларының болуы шарт. Кәсіпкерлік университет үлгісін құрып, дамыту үшін, алдымен кәсіпкерлікке, стартап пен кәсіпкерлік белсенділікке (жергілікті ұлттық, сондай-ақ халықаралық контекст деңгейінде) оқытуға, кәсіпкерлік ойлау және т.б. дағдыларды меңгертуге бағытталған білім беру бағдарламаларын немесе академиялық курстарды ЖОО-ның оқу үдерісіне енгізу қажет.

Бірақ студенттердің бәрінде бірдей алғырлық, тапқырлық секілді қабілеттер бола бермеуі мүмкін. Бұл жағдайда жоғары оқу орындарында әзірленетін кәсіпкерлікке оқытатын курс бағдарламалары жалпы білім жүйесіне емес, студенттердің практикалық дағдыларды меңгеруіне бағытталуы тиіс. Студенттерді кәсіпкерлікке оқыту кезінде нақтылыққа, жеке даралыққа, қолжетімділікке ұдайы көңіл бөлінуі керек [3]. Сондай-ақ университетте студенттер мен оқытушылар арасында кәсіпкерлік сипаттағы идеяны насихаттауға, оның ішінде стартаптар құруға бағытталған басқа да іс-шаралар өткізілгені дұрыс. Мұндай шараларға кейстер дайындайтын түрлі олимпиадалар мен конкурстар, әлеуметтік және бизнес-жоспар-

лар сайыстары, ғылыми және қолданбалы баяндамалар, мақалалар кіреді.

Оқу үдерісіне кәсіпкерліктің практикалық бөлігін енгізу, студенттерге кәсіпкерлік дағдыларды меңгерту және осы пәнді оқытатын оқытушыларды дайындау кәсіпкерлік университет үлгісін құрудың және елдегі жоғары оқу орындары жүйесіндегі кәсіпкерлік білім беруді қалыптастырудың ажырамас бөлігі болып табылады. Кәсіпкерлік білім беруді енгізудің бастапқы кезеңінде бірсыпыра қиындықтар ұшырасатыны, сондай-ақ студенттерді кәсіпкерлікке оқыту үлгісінде әртүрлі формалар мен құралдар жүзеге асырылатыны сөзсіз. Бұл тәжірибесі бар, кең бейінді мамандарды аталған дағдылармен қамтамасыз етеді.

Бүкіл әлемде кәсіпкерлікке оқыту бағдарламалары бизнестің құрамдас бөлігі ретінде дамып келеді. Олар әлемнің көптеген бизнес мектептерінде енгізілген. Кәсіпкерлік бағдарламалар маркетинг, қаржы, менеджмент және т.б. сияқты кадрларды арнайы дайындау бағытында емес, көбінесе көпфункционалды әрі пәнаралық тәсілдер негізінде құрылады. Өйткені кәсіпкерлікке оқыту бағдарламалары бизнес білім берудің көлемін қамтиды, бұл бағдарламалар менеджмент бағдарламаларына ұқсас және құрылымы бойынша менеджмент кафедрасының құрамына кіреді. Соған карамастан, кейбір ЖОО-ның кәсіпкерлікке оқыту бағдарламалары жоғары деңгейде әзірленген, білім алушылардың аясы сан алуан. Мұндай университеттерде жекелеген кафедралар бизнес мектептердің, не болмаса университет құрылымындағы кәсіпкерлік орталықтардың ішінде құрылған, тіпті жеке штат бірліктері де қарастырылған [4]. Сондай-ақ кәсіпкерлік бойынша білім беру бағдарламалары студенттердің алған білімдерін қолданбалы тұрғыда қолданып, оны одан әрі коммерцияландырумен тығыз байланысты. Осыған орай жоғарыда аталған орталықтардан басқа Батыстың жоғары оқу орындары жүйесінде кәсіпкерлік бойынша арнайы қолданбалы институттар дамыған. Онда білім мен практикалық дағдыларды меңгертумен қоса, оларды экономиканың әртүрлі саласында қолданбалы тұрғыда қолдану көзделген.

Нарықтық экономикасы мен кәсіпкерлік қызметті жүргізудің 20 жылдан астам тәжірибесі бар посткеңестік елдерде соңғы уақытқа дейін кәсіпкерлікке оқыту стандарттарын жоғары оқу орындарына енгізу үдерісі байқалған жоқ. Соңғы онжылдықта

менеджмент, жобаларды басқару, қаржы, есеп және аудит, бизнес-жоспарлау мен бағалау сияқты кәсіпкерлікке ұқсас салаларда біліктілікті арттыратын бірсыпыра кәсіби курстар өз жұмысын бастады. Десе де кәсіпкерлік бойынша курстар мен пәндер жоғары оқу орындарының оқу үдерістеріне тікелей енгізілмеді. Тек 2009–2010 жылдары алдымен Ресейдің, кейін ТМД-ның кейбір елдерінің ЖОО жүйесінде кәсіпкерлікке оқыту бойынша оқу-әдістемелік негіздерді қалыптастыру үдерісі басталды. Қазақстан, Ресей және ТМД-ның басқа елдерінде кәсіпкерлікті ғылыми бағыт ретінде оқып зерделеу соңғы екі-үш жылдың көлемінде, яғни жетекші бизнес жоғары оқу орындарында кәсіпкерлік пен стартапқа қатысты ғылыми зерттеулер пайда болған тұста туындады.

«Бүгінде кәсіпкерлік белсенділік пен кәсіпкерлік білім берудің арасында тікелей байланыстың бар екендігін» айта кеткен жөн. Кәсіпкерлік пен кәсіпкерлік білім беру арасындағы болмашы корреляциялық байланыс өз кезегінде жергілікті, ұлттық және аймақтық деңгейлерде кәсіпкерлік белсенділіктің төмен екендігін анықтады. Санкт-Петербург мемлекеттік университетінің Менеджмент жоғары мектебіндегі кәсіпкерлік орталықтың президенті В. Седовтың пікірінше, «халықаралық тәжірибе уақыт көрсеткен кәсіпкерлікке оқыту технологияларын алға шығарып отыр, ол кәсіпкерліктің негіздеріне, кәсіпкерлік тұрғыдан ойлай білуге, маркетинг пен қаржы негіздеріне, өндірісті құру стратегиясы мен компанияның өсуін басқаруға үйретеді» [5]. Жоғары оқу орындарының оқу жоспарларына «Кәсіпкерлік» арнайы пән ретінде енгізілуі тиіс (бұл алдымен әлеуметтік-экономикалық саладағы мамандықтарға қатысты). Аталған бағдарламаны кейін инженерлік және басқа да техникалық мамандықтарға қолдануға болады. Осы пән енгізілген жағдайда ғана жоғары оқу орындарында кәсіпкерлік білім беруді дамыту механизмі іске қосылады. Бір немесе бірнеше пәндер енгізу арқылы кәсіпкерлік белсенділікті (арнайы бағдарламалар, кафедралар, орталықтар, зертханалар) кеңейтетін орта құруға жол ашылады. Бұл кәсіпкерлік салада қолданбалы зерттеулер мен әдістемелік жұмыстар жүргізуге, алған білімді коммерцияландыруға мүмкіндік береді. Еске сала кетейік, Алматы Менеджмент Университетінде (бұрынғы Халықаралық бизнес академиясы) былтырғы оқу жылынан бастап бакалавриаттың барлық мамандықтарына міндетті элективті компонент ретінде кәсіпкерлік бойынша пәндер мен арнайы курстар

(1-курстан 3-курсқа дейін) енгізілді. Студенттер бүкіл оқу кезеңінде кәсіпкерлік құзыреттілікті меңгере алады. Осылайша кәсіпкерлікті арнайы енгізуге немесе терең оқытуға аса көңіл бөлініп отыр.

Бүгінде Қазақстанда жоғары білім беру мамандықтарының жіктелімінде «Кәсіпкерлік» мамандығының болмауына байланысты «Менеджмент», «Жобаларды басқару» сияқты бағдарламалармен (бакалавриат пен магистратурада) кәсіпкерлікке оқытуға болады. Мамандықтар жіктеліміне «кәсіпкерлік» мамандығын енгізу осы жағдайдан шығуға көмектеседі. Аталған мамандықты дұрыс қабылдау үшін, оның атауын өзгертуге немесе түзетуге болады. Бірақ бағдарламаның жалпы мәні мен білім беру бағыты өзгеріссіз қалуы тиіс. Сонымен қатар қолданыстағы мамандықтар шеңберінде кәсіпкерлік бойынша қосымша сертификатталған бағдарламалар әзірлеуге болады. Қалай болғанда да, бүгінгі таңда студенттердің тапқырлығы мен кәсіпкерлік ойлау қабілеттерін арттыратын арнайы курстар енгізудің қажеттігі туып отыр.

Батыстың жоғары оқу орындарында қолданылатын стратегиялық тәсіл тұрғысынан алсақ, кәсіпкерлік ойлау қабілеті бар жас мамандар мен түлектер санын көбейту үшін, «практикалық элементтер» (мүмкіндіктерді бағалау, нетворкинг, бизнес-жоспар мен стратегия құру, тәуекелдерді бағалау және азайту, т.б.) кіріктірілген курстар, оқу бағдарламаларын әзірлеу арқылы студенттердің кәсіпкерлік құзыреттіліктерін дамытуымыз керек [6].

Қазақстан, Ресей мен басқа да ТМД елдерінің жоғары оқу орындарындағы кәсіпкерлік ғылым мен білім беру жүйесі американдық не батыстың жоғары оқу орындарынан едәуір артта қалған. Кәсіпкерлік орта білім алушылардың теориямен қатар практикалық дағдыларды меңгеруіне жағдай жасайды.

ҚР мен ТМД елдеріндегі көптеген жоғары оқу орындарында кәсіпкерлікке оқыту курстарының болмауына немесе аз оқытылуына, сондай-ақ арнайы кафедралар мен орталықтардың болмауына байланысты кәсіпкерлік білім беру мәселесі туындап отыр.

Қазақстандағы кәсіпкерлік білім беру – инновациялар енгізілген кәсіпкерлік қызмет жүргізудің практикалық дағдылары. Кәсіпкерлік бойынша пәндерді оқыту кезінде инновациялық тұрғыдан үйретуге басымдық берілуі тиіс. Инновациялардан бөлек студенттердің де, оқытушылардың да алғырлығы мен бастамашылдығын ынталандыруға назар аудару қажет. Студенттер мен оқытушылар

арасында кері байланыс болғанда ғана, оқу үдерісінің нәтижесі оң болмақ.

Оқу бағдарламасына теориямен қоса, практикалық бөлік енгізілген жөн. Мысалы, бүкіл академиялық кезең ішінде кәсіпкерліктің теориясына қатысты пәндер оқыту уақытының 40%-ынан аспауы тиіс. Бұл ретте «Кәсіпкерлік бойынша практикум», «Стартап» сияқты пәндерге жіті көңіл бөлініп, алынатын нақты нәтижелерге назар аудару қажет. Кәсіпкерлік білім беруде оқу бағдарламаларының практикалық бөлігі басым болып, соңғы нәтижеге бағытталуы тиіс. Студенттердің өз бетінше құрған бизнестері (кәсіпорындар) мен ондағы шығынның орнын толтыруы соңғы нәтиже болып табылады.

Қорытынды. ҚР-да кәсіпкерлікті дамытудың өзектілігіне және отандық кәсіпкерлік білім берудің қазіргі қалыптасу кезеңіне байланысты кәсіпкерлік білім беруді дамытуға себепші келесі қағидаттарды көрсетуге болады:

1. *Студенттердің білімділігі, зерделілігі.* Қазіргі қоғам – тұрмыстық қабылдау шеңберінен тыс кез келген жаңалыққа қызығушылығы төмен тұтынушылардың қоғамы. Ондай адамдар өз-өзін жетілдірмейді, кітапты аз оқиды немесе мүлдем оқымайды, қол жеткізген біліммен ғана шектеліп қалады. Біз студенттердің кітап оқуға деген қызығушылығын оятуымыз керек. Олар кітапты жай ғана оқып қоймай, керісінше тың нәрсені үйренуге деген құлшынысы болып, бастаған ісін аяғына дейін жеткізу, мақсатына жете білу сияқты қасиеттерге тәрбиелеу керек. Қоғамда білімділік пен зерделіліктің жалпы деңгейі төмендесе, нағыз алғыр, жасампаз тұлғалар азаяды. Ал бұл кәсіпкерліктің жағымды формадан тұрпайы, жағымсыз формаға өзгеруіне ықпал етеді.

Білімділік пен зерделілік сияқты қасиеттер адамның бойына туа салысымен сіңірілетінін айта кету керек. Бұл жерде ата-ананың рөлі маңызды. Ата-аналардың өздері білімсіз болса, немесе қоршаған ортаны танып білуге ұмтылған баланың дамуына жіті назар аудармаса, онда бұл бала студенттік және есейген жылдары жасампаз емес, тұтынушы болып қала береді.

2. *Университеттер қоғамға пайда әкелуді бастауы тиіс.* Кәсіпкерлік білім беру туралы көптеген ғылыми еңбектердің авторы Бертон Кларк айтқандай, «университеттер жаңа шындықты ұғынып, қабылдауы тиіс, олар өздері үшін қоғамға «қажеттілігінің» жаңа бағыттарын айқындауы, дәстүрлі жоғары білім беру қалыбынан

шыға отырып, жаңа білім индустриясында орнықты негіз іздеуі керек» [7]. Бұл ретте жоғары оқу орындары білім беру қызметтерін ұсынып қана қоймай, қоғамның оң өзгеруіне өз үлестерін қосуы, яғни оң бастамаларды қолдап, әлеуметтік тұрғыда жауапты болуы, мемлекет пен бизнестің өзара қарым-қатынас үдерісіне қатысып, адамгершілік тұрғыдағы өз артықшылықтарын көрсетулері керек. Ол үшін жоғары оқу орындары дәстүрлі қызмет бағыттары шеңберінен шыға бастауы тиіс. Мәселен, Алматы Менеджмент Университетінде биылғы жылдың оқу жылынан бастап «Қоғамға қызмет ету/ Service learning» курсы енгізілді. Бұл курс бакалавриаттың 1-курсанда оқытылады. Оның мақсаты – жастарды патриоттық сезімге баулу, олардың адамгершілік қасиеттерін тәрбиелеу. Курстың теориялық бөлігі оқытылған соң, студенттер қаладағы қарттар және балалар үйі, мүмкіндіктері шектеулі адамдарға арналған мекемелерге жіберіледі. Олар қоғамда жиі ұшырасатын мәселелермен бетпе-бет келіп, жарымжан, кембағал адамдарға көмектесу арқылы өздерінің азаматтық позициясын, әлеуметтік жауапкершілігін түсіне бастайды. Осылайша, университет болашақ әлеуметтік жауапты мамандар дайындауда өз үлесін қосады.

3. *Болашақ мамандардың (студенттердің) жаңа білім мен дағдыларды қабылдауға, соны жаңалықтарды түсінуге дайын, ақыл ой-өрістерінің кең болуы.* Оқу бағдарламаларына «Логикалық ойлау», «Сыни ойлау» және т.б. сияқты пәндерді қосқан дұрыс.

4. *Отандық жоғары оқу орындары арасында оң бәсекелестіктің болуы.* Бұл – кәсіпкерлік білім беруді енгізудің белгісі. Меншік нысанына қарамастан, отандық ЖОО-да жоғары білім беру саласына қатысты шешімдер қабылдауға ықпал ете алатын тең мүмкіндіктердің болуы. ЖОО-ның барлығы дерлік жоғары білім беру жүйесін реформалауға қатысты ұсыныстар әзірлеуге атсалысуы керек. Күн тәртібіне ҚР БҒМ мен ЖОО арасындағы өзекті мәселелер шығарылуы міндетті: ескірген нормативтік құжаттарды өзгерту, ұлттық білім беру стандарттарын жаһандық жоғары білім беру жүйесіне кіріктіру, ЖОО қызметіндегі автономдық және т.б.

5. *Университет студенттері, оқытушылары мен қызметкерлері арасында «кәсіпкерлік рухтың» болуы.* Оқытушылар инновациялық идеяларды қозғап, өз білімдерін кіріктіре білуі, қолданбалы тұрғыдағы дағдыларының болуы, яғни «зияткерлік кәсіпкерлікпен» айналыса бастауы қажет. Алайда академиялық ортадан шыққан

оқытушылардың барлығы дерлік «инновациялық» деңгейге жауап бермейді. Осыған байланысты университет бакалавриатына міндетті түрде өндірісте жұмыс істейтін практик оқытушыларды тарту қажет. Кейбір жоғары оқу орындарында практик-оқытушыларды шақыру үрдісі бұрыннан қолданылып келеді. Мысал ретінде әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы Менеджмент Университеті, ҚБТУ, КИМЭП-тің тәжірибелерін айта кетуге болады.

6. *Жоғары оқу орындары үдерісіне жұмыс берушілерді тарту.* Бүгінгі таңда жұмыс берушілер ЖОО басқару процесіне қатысуы, оған қолдау көрсетіп, қаржы не басқа да құралдар салуы міндетті. Жоғары оқу орындарынан мамандар алатындықтан, жұмыс берушілер оқыту үдерісіне (оқу бағдарламаларын әзірлеуде практикалық бөлігіне қатысу) қатысып, өз үлесін тигізуі керек. Басқаша айтсақ, жұмыс берушілер студенттердің кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыру үдерісіне қатысады, өйткені олар болашақ потенциалды қызметкерлер болып табылады.

7. *Студенттердің жұмыс тәжірибесі және оны ЖОО тарапынан ынтыландыру.* Жоғары оқу орындарының түлектері студент кезінен-ақ жұмыс істей бастайды. Оның себептері әртүрлі, шартты түрде оны 3 санатқа бөлуге болады:

1) тәжірибе алуға талпынысы;

2) оқуының ақысын төлеу үшін әке-шешесіне не туған-туыстарына көмектесу;

3) отбасындағы табыстың аздығы.

Студенттердің бірінші санаты университетте оқуды қажет әрі абырой деп санайды. Университет оларға диплом алу үшін керек, сондай-ақ ол практикалық тәжірибені аз береді. Олардың айтуынша, еңбек нарығында бәсекеге қабілеттілікті жұмыс тәжірибесі ғана береді [8]. Осыған орай олар қосымша жұмыс істей бастайды, ал бұл олардың үлгеріміне кері әсер ететіні сөзсіз.

Екінші санаттағы студенттер оқуға ақы төлеу қажеттілігінен туындап отыр, басқа жағдайда олардың жұмыс істеуі екіталай.

Студенттердің үшінші санаты ақылы бөлімде емес, грантта оқиды. Бірақ отбасындағы табыстың төмендігінен, көпбалалы отбасыдан шығуы, не болмаса әке-шешесінің бірі жоқ болуына байланысты олар университетте оқып қана қоймай, жұмыс істеуге мәжбүр. Оқу мен жұмысты қатар алу олардың оқу үлгеріміне теріс әсер ететіні белгілі.

Ресейлік ақпараттық порталдың мәліметтеріне сүйенсек, «жұмыс пен оқуды нәліктен қатар алып жүрсін?» деген сұраққа Ресей университеттері студенттерінің 85%-ы «күнкөріс қамы үшін» деп жауап берген. Бұл оқуға төлейтін ақшаның жетіспеушілігін білдірсе керек. Ал студенттердің 13%-ы «практикалық тәжірибе алу үшін» деген [9]. Әлеуметтік-экономикалық жағдайдың ұқсастығы, тұрғындардың өмір сүру деңгейі, Қазақстан мен Ресейдегі жоғары білім беру жүйесіне байланысты осы статистикалық көрсеткіштерді біздің қазақстандық студенттерге де қолдануға болады. Бұл ретте біздің жіктеген екінші және үшінші санаттағы студенттердің себебін ресейлік студенттердің 85%-ы мәлімдеген себепке жатқызуға болады.

Бұл жағдайда кәсіпкерлік университет үлгісі жоғарыда аталған барлық санаттағы студенттерге қажеттінің бәрін бере алады. Өйткені кәсіпкерлік білім беру теорияны ғана емес, студенттік стартаптар құруды, жұмыс істеуді үйретеді. Оның мақсаты креативті идеялар мен қандай да бір инновацияларды іздеп қана қоймай, стартап немесе бизнес-инкубатор базасында студенттерді университет ішінде жұмысқа орналастыруға бағытталған.

Стартапты ашу топтық жұмыс болғандықтан, оған курстас студенттер немесе басқа да университеттің студенттері қатыса алады. Олар тәжірибе алып қана қоймай, болашақта кез келген жоба бойынша бірге жұмыс істеуге болатын мүдделес топ құра алады. Сондай-ақ бұл университет ішінде студенттердің ақша табу мәселесін шешетіндіктен, олардың оқу үлгеріміне айтарлықтай әсерін тигізбейді.

Отандық жоғары оқу орындары Алматы Менеджмент Университетінің «студенттерді ішінара жұмыспен қамту бағдарламасы» тәжірибесін қолдана алады. Бұл бағдарлама аз қамтылған студенттерді университеттің құрылымдық бөлімшелеріне жұмысқа (жұмыс күнінің екінші жартысына) орналастыруды көздейді. Сондай-ақ әл-Фараби атындағы ҚазҰУ тәжірибе алу мақсатында студенттердің бір бөлігін университеттің әкімшілік бөлімшесіне жібереді.

Осыған байланысты отандық жоғары оқу орындарында кәсіпкерлік орта мен кәсіпкерлік білім беруді дамытуға ықпал ететін қағидаттар жеткілікті деңгейде. «Қалауы болса, қар жанады» демекші, талап болса кез келген істі дөңгелетіп әкетуге болады, оған қомақты қаржы құюдың да қажеті жоқ. Жоғарыда аталған белсенділіктер болса, уни-

верситеттер өз ішінде еш қиындықсыз кәсіпкерлік білім беру үлгісін құратын жағымды орта қалыптастыра алады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Ицкович Г. «Тройная спираль». Университеты – Предприятия – Государство. Инновации в действии /пер. С англ. под ред. А.Ф. Уварова/. – Томск: издательство ТомГУ СУиР, 2010. – 238 с. С. 28-29.
2. Harvard Business Review on Succeeding as an Entrepreneur. – Boston, Harvard Business Review Press, 2011. – (195 p). P. 156.
3. Handbook on the Entrepreneurial University. Edited by Alain Fayolle & Dana T. Redford. – Northampton: Edward Elgar Publishing, 2014. – (486 p.). P. 64-65.
4. Entrepreneurial Learning. New Perspectives in Research, Education and Practice. Edited by David Rae & Catherine L. Wang. – New York: Routledge, 2015. – (290 p.). P. 118.
5. Седов В., Широкова Г. Как в России учат предпринимателей. Электронный журнал: //http://www.e-executive.ru/education/adviser
6. Там же.
7. Burton R. Clark. The Entrepreneurial University: Demand and Response //Tertiary Education and Management, Vol.4, №1, 1998, p. 14.
8. Резник Г.А. Студенческое предпринимательство в вузе: проблемы и перспективы развития //Проблемы современной экономики. Выпуск №3, 2010. – С. 412.
9. Сонда, 412-бет.